

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE GÜNCEL KONULARIN ELE ALINMASI VE GÖÇMEN ÖĞRENCİLERİN TOPLUMSAL UYUMLARI

Dr. Hasan BOZKAYA

Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, bozkayahasan75@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1272-0921

Özet

Sosyal bilgiler dersi insanların, çevresindeki gelişmelere duyarlı, bu gelişmelerin farkında olan ve bu gelişmelere çözüm üreten, sorumluluk sahibi, iyi vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen bir derstir. Bu kapsamda göçmen öğrencilerin toplumsal uyumlarının sağlanmasında sosyal bilgiler dersinin önemli bir yeri vardır. Farklı boyutları olan bir kavram olarak göç, sosyal bilimlerin tüm disiplinlerini ilgilendirdiği için bu disiplinler tarafından değerlendirilip ele alınmaktadır. Göç eden ve göçü kabul eden toplumlar bakımından önemli sonuçlar doğurması ise göçün farklı yönleriyle ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak göçmenlerin sosyal yönden ele alınmaları en zor ve kapsamlı olanıdır. Göçmenlerin toplumsal uyumlarının sorunsuz ya da en az sorunla gerçekleştirebilmesi için eğitime büyük bir iş düşmektedir. Farklı kültürlerden gelen göçmen öğrencilerin eğitilmesi, dolayısıyla toplumsal uyumlarının sağlanması eğitim bilimlerinin çalışma alanında bulunmaktadır. Ülkemizde her geçen gün sayıları artan göçmenlerin, ileride ülkemizin toplumsal huzurunu etkileyebilecekleri düşünülmektedir. Bundan dolayı göçmenlerin eğitilmesi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Sosyal bilgiler dersinde güncel konuların ele alınması ve göçmen öğrencilerin toplumsal uyumları konusu incelenmiştir. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmış, bu doğrultuda konuya ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının sağlanmasında sosyal bilgiler öğretim programında ifade edilen güncel konuların öğretimi yaklaşımının önemli olduğu öngörüsünde bulunulmuştur. Bununla birlikte, uygulamaya ve yapılacak araştırmalara yönelik çeşitli öneriler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmenlerin Eğitimi, Uyum, Güncel Konu.

ADDRESSING CURRENT ISSUES IN SOCIAL SCIENCE COURSE AND SOCIAL ADAPTATION OF IMMIGRANT STUDENTS

Abstract

Social studies course is a course that aims to educate people who are sensitive to the developments in their environment, are aware of these developments and find solutions to these developments, and are responsible and good citizens. In this context, social studies course has an important place in ensuring the social adaptation of immigrant students. As a concept with different dimensions, migration is evaluated and addressed by these disciplines as it concerns all disciplines of social sciences. The fact that it has important consequences for the societies that migrate and accept immigration makes it necessary to deal with different aspects of migration. However, the social aspect of immigrants is the most difficult and comprehensive one. Education has a great deal of work to ensure that immigrants' social integration can be achieved smoothly or with minimal problems. Education of immigrant students from different cultures, thus ensuring their social adaptation, is in the field of educational sciences. It is thought that immigrants, whose number is increasing day by day in our country, may affect the social peace of our country in the future. Therefore, the education of immigrants is an issue that should be emphasized. In the social studies course, the current issues and the social adaptation of immigrant students were examined. A qualitative research method was used within the scope of the study, and in this direction, a literature review on the subject was carried out. As a result, it is predicted that the teaching approach of current subjects expressed in the social studies curriculum is important in ensuring the social adaptation of immigrant students. However, various suggestions have been made for the application and research to be conducted.

Keywords: Immigration, Education of Immigrants, Integration, Current Topic.

GİRİŞ

Araştırmanın amacı güncel bir konu olan göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının sağlanmasında sosyal bilgiler dersinin nasıl bir öneme sahip olduğunu incelemek ve göçmen öğrencilerin eğitimi açısından değerlendirmektir. Uluslararası göçün en belirgin sonuçlarının başında uyum ve iletişim gelmektedir (Aksoy, 2012: 294). Dolayısıyla göçmen öğrencilerin en temel ihtiyaçları yeni gittikleri ülkeye sosyal açıdan uyum sağlayabilmektir. Okullar bu uyumun sistemli ve kontrollü olarak en kolay gerçekleşebileceği yerlerdir. Sosyal uyum göçmen öğrencilerin toplumdaki diğer bireylerle kurdukları iletişimi ifade eden kapsamlı bir kavramdır (Demirtaş-Zorbaz, 2016: 67). Göçmen öğrenciler için uyum kavramı akademik ve sosyal birçok boyutu içinde barındıran ve onları hayata hazırlayan öğretim programlarının içerik ve başarısıyla ilintilidir. Bu bağlamda insanları hayata hazırlayan sosyal bilgiler dersi, içerik olarak toplumsal konuları içerisinde bulunduran, düşünme yeteneğine sahip, demokratik hayatı özümsemiş ve iyi yurttaş olabilmeleri için gerekli olan bilgiyi, beceriyi, değeri ve tutumları onlara kazandırmayı hedefleyen multidisipliner bir derstir. Ayrıca, mazi ile atı arasında köprü vazifesi görebilen, etrafında yaşanan problemlerin farkında olan, bu problemlere çözümler üretebilen ve yaşananlara eleştirel bakabilen insanlar yetiştirmeyi gaye edinen temel derslerden birisidir (Safran, 2014: 11). Bütün bu amaçların gerçekleşebilmesi öğrencilerin yaşadıkları toplumda meydana gelen olaylara ilgi duymalarıyla bağlantılıdır. Ancak öğrencilerin etrafında yaşananlara ilgi duyması ve olaylara ilişkin düşüncelerini arkadaşlarıyla tartışabilmesi için bu olaylar hakkında yeterli miktarda bilgiye sahip olması gerekmektedir. Toplumsal hayat ve uyum için gerekli olan bilginin, becerinin ve değerlerin kazandırılmasında, sorunların çözümünde ve kararlar alabilme becerilerine sahip insanlar yetiştirmede eğitim öğretim süreçlerinin önemli bir yeri vardır. Bu yüzden eğitim süreçleri içerisinde güncel konulara yer verilmesi de önemlidir (Binbaşoğlu, 2004: 15; Eryılmaz ve Çengelci Köse, 2017: 990). Çağımızda bireylerin artan ve değişen isteklerinin yanı sıra, artarak devam eden göçlerden dolayı göçmen statüsündeki öğrencilerin toplumsal uyumları da güncelliğini koruyan bir konu olarak değerlendirilmelidir. Göçmen öğrencilerin sosyal uyumları güncel bir konudur. Göçmen öğrencilerin yerleştikleri ülkede yaşadıkları sorunların çözümünde eğitimin payı önemlidir. Ayrıca iyi eğitim alan göçmen öğrencilerin ev sahibi topluma olumlu yönde katkı yapmaları da mümkün olabilir. Bu yüzden göçmen öğrencilerin beklentilerini dikkate alarak, toplumsal kuralları doğru bir şekilde anlayıp değerlendirmelerine fırsat verilmeli ve toplumun sorunlarından haberdar, aktif vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri için gereken önlemler de alınmalıdır (Arın ve Deveci, 2008: 177; Kan ve Demirhan, 2019: 90; Akkan ve Akhan, 2020: 120). Fakat burada önemli olan, göç gibi güncel bir konunun geçmişine de hâkim olarak eğitimle arasındaki bağı kurabilmek, sebep-sonuç ilişkisini kavrayabilmektir (Demirkaya Gedik ve Altun, 2014: 520). Göçmen öğrencilerin uyum sorunlarının ortaya çıkışı veya benzer problemlerin geçmişte yaşanıp yaşanmadığı, yaşandıysa bu problemlerin nasıl çözüldüğü konusu göçün eğitim boyutunu ilgilendiren güncel bir konudur. Öğretmenler göçmen öğrencilerin uyumları gibi bir konuyu sınıf ortamına taşıyarak öğrencilerinde bir farkındalık oluşturarak derse olan ilgilerini arttırabilirler. Güncel konular öğrencilerin etrafında olup bitenleri ilgiyle izlemelerini sağlayarak, buldukları toplumda kullanılan kavramları anlayıp bu kavramları anlamlandırmalarına yardımcı olur. Okullar güncel konuların öğretimi bakımından önemli kurumlardır. Bu öğretimin yapılmasında hayata ve topluma dair konuların konuşulduğu ve tartışıldığı derslerden biri olan sosyal bilgiler dersinin ayrı bir önemi vardır. Göçmen öğrencilerin okuldan aldıkları bilgiler ile günlük yaşam arasında bir bağ

kurmalarında, ayrıca bu bilgileri günlük yaşamda uygulayabilmelerine kısacası sosyal uyumlarının sağlanmasında sosyal bilgiler dersinin önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir. Bu bakış açısıyla çalışma kapsamında sosyal bilgiler programı ekseninde göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının güncel bir konu olarak ele alınması tartışılmıştır.

GÖÇ

Göç her yönüyle toplumsal hayatı etkileyebilen ve kendi içerisinde karmaşık durumları içeren bir süreçtir (Castels & Miller, 2008: 30). Toplumsal hayat ise ahlak, töre, ödev, sorumluluk ve yasallık gibi toplumun bir parçası olan insana yüklediği ve toplumun var olabilmesi için gerekli unsurlar bütünüdür. Bu yüzden çok boyutlu bir kavram olan göçün tanımının yapılması zorlaşmaktadır (Akşit, 1997: 67). Geçici süreli bir ikamet veya tamamen kalıcı ikamet değişikliği (Lee, 1966: 49) tanımlanabilecek göç devlet, şehir, kasaba ve köy gibi yerleşimlerden başkalarına yerleşmek için yapılan yer değişikliğidir (Mutluer, 2003: 9). Başka bir ifadeyle hangi saikle olursa olsun insanların yer değişikliği yapmasına sebep olan demografik hareketleridir (Adıgüzel, 2019: 21). Göçün sebepleri iki ana başlıkta ifade edilebilir. İlk olarak göç coğrafi koşulların sebep olduğu bir mecburiyettir. Bu mecburiyet devam ettiği sürece göçler devam edecektir. Bu açıdan bakıldığında göç beşerî bir hareket veya dinamizmdir denilebilir. İkinci olarak ise korku, zor, şiddet ve siyasi koşulların neden olduğu insan hareketleridir. Yani göç korkudur (Çandar, 2006: 29-32). Göç neticeleri ve nedenleriyle birlikte ele alınması gereken hareketli bir süreçtir. Göçün hareketli bir süreç olması; tanımlanmasını, ölçülmesini, çözümlenmesini, açıklanmasını ve yorumlanmasını zorlaştırarak karmaşık bir süreç haline getirmektedir. Göç bu karmaşıklık içerisinde toplumların tarihsel gelişimleri içerisinde ele alındığında, toplumun siyasi ve iktisadi dönüşümlerinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden göç bir sonuçtur. Ancak, toplumun siyasi ve iktisadi dönüşümüne katkısı olan bir etken olduğu için de göç bir sebeptir. Başka bir ifadeyle toplumsal açıdan büyük sonuçları olan sosyal bir değişimi anlatmaktadır (Çağlayan, 2015: 193). Bu yönüyle göç alan ülkeler açısından; ekonomik, siyasi, toplumsal, kültürel, güvenlik, din, dil, sağlık, nüfus ve eğitim gibi sorunlara çözüm için politikalar üretme mecburiyetini beraberinde gerektirmektedir. Göç edenler (göçmenler) bakımından ise gittikleri ülkelerde karşı karşıya kaldıkları problemleri çözmeyi mecburi kılmaktadır. Çünkü göç, insan ve toplumları en yaşamsal haklarından yoksun bırakan geniş kapsamlı ve insani yönü de olan bir süreçtir (Akıncı, Nergiz & Gedik, 2015: 62). Bu süreç sonucunda hem göç eden hem de göçü kabul eden toplumların karşılaşabileceği birçok sorun vardır. Ancak bu sorunlardan araştırma kapsamında olan eğitim ve sosyal uyum -kültürel bütünleşme ya da entegrasyon olarak da ifade edilebilir- ele alınmıştır.

Göç ve Eğitim

Göçmen öğrencilerin eğitilmesi, yeni yerleştikleri ülkelerde hayatlarını ve o ülkelere uyumlarını kolaylaştırabilir. Özellikle sosyal uyum için gerekli olan dil öğrenimi için de çok önemlidir. Ayrıca göçmen öğrencilerin hayata hazırlanırken onlara gerekli olan bilgiyi beceriyi ve davranışları da kazandırır. Bununla birlikte yeni yerleştikleri ülkelerin insanları ile kültürel ve sosyal köprüler kurmalarınada yardımcı olur. Toplumsal bir olgu olan göçün, insanlık tarihi kadar geçmişi ve farklı boyutları vardır. Ayrıca insanın ya da toplumun yeni ülkelere ve toplumlara doğru yaptığı yer değiştirmeyi ifade eder.

Toplumun çalışma hayatını, toplumsal yapısını, aile yapısını, akrabalık ilişkilerini ve suç oranlarını doğrudan etkilemektedir. Kısaca toplumsal yaşamı derinden etkileyen göç sebebiyle oluşan ve göçmen öğrenciler ile yerel öğrenciler arasındaki sosyal ve kültürel uyumun sağlanmasında eğitimin yapacağı katkı önemlidir. Göçmen öğrencilerin yeni yerleştikleri ülkedeki toplum ile daha kolay uyum sağlayabilmeleri için o ülkenin vatandaşlık bilgilerine vakıf olmalarına ve iyi öğrenmelerine bağlıdır. Okul yaşındaki göçmen öğrencilere bu bilgilerin öğretilmesi eğitim yoluyla sağlanabilir. Bundan dolayı hem göç hem de eğitim birbiriyle bağlantılı ve alt boyutlar içeren kavramlardır. Eğitimin amacı bireyi hayata hazırlamak için gerekli bilgi ve beceriler kazandırmaktır. Dolayısıyla eğitim göçmen öğrencilerin yeni yerleştikleri yerlerde hayatlarını kolaylaştıracaktır. Göçmen öğrencilerin yeni yerleştikleri yerlerdeki yaşam kaliteleri de aldıkları eğitim ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan etkin vatandaşlık ünitesi, öğretim programlarında yer alan ve bilinçli yurttaşlar yetiştirme amacına yöneliktir. Göçmen öğrencilerin iyi bir eğitimle yeni yerleştikleri topluma uyum süreleri kısaltılabilir (Ereş, 2015: 22). Göç sonrası, hem göçmenler hem de göçmenleri kabul eden toplum için yeni bir yaşam demektir. Bu yüzden göçmenler, yaşamı yeni tanıyan bir çocuk gibi toplumsallaşmaya zorlanmaktadır. Fakat toplumsal uyum çok uzun süren ve zorlukları olan bir süreçtir (Adıgüzel, 2016: 191-192). Bundan dolayı, göçmen öğrencilere yönelik planlı uyum programları ve uyum için özel eğitimler gerekmektedir. Çünkü insan alıştığı, bildiği bir yerden bir çevreden kalkıp yeni bir yer ve çevreye gelen insanın yeni hayata uyum sağlayabilmesi kolay değildir. Bunun için muhakkak ki özel bazı desteklere ihtiyaç duyacaklardır. Göçmen öğrencilerin yeni yaşamlarına uyum sağlayabilmeleri için yalnızlık hissetmemesi ve yabancılık çekmemesi önemlidir. Bu öğrencilere planlı ve sistemli programlarla destek verilmezse buradan kaynaklanacak bu boşluğu, başkaları farklı amaçlarla göçmen öğrencilere destekler vererek onları illegal, olumsuz ve zararlı birtakım ortamlara çekerek doldurabilirler (Göngör, 2006: 236). Bütün bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere toplum ile bütünleşebilmek ve o topluma ait olabilmek, yani entegre olabilmek, göçmen öğrencilerin çözüm bulmaları gereken sorunların başında gelmektedir.

Göç ve Sosyal Uyum

Göçmen öğrenciler, yeni yerleştikleri yerlerde ilk olarak reddedilme sorunuyla karşılaşılırlar. Bundan dolayı ve uyum sürecinden kaynaklı göçmen öğrencilerde bazı davranış değişiklikleri gözlenebilmektedir. Uyum süreci, farklı değişkenlerin de etkilemesi ile şekillenebilmektedir. Göçmen öğrencilerin ülkelerinden göçme nedenleri dikkatlice incelenmelidir. Ayrıca siyasal, sosyal, demografik, kültürel ve ekonomik durumlarına göre vatandaşlık algıları da ele alınmalıdır. Çünkü bu değişkenler yerleştikleri ülkenin toplumsal yapısında büyük kültürel değişime sebep olmaktadır (Akıncı, *vd.*, 2015: 69-70). Göçmen öğrencilerin sosyal uyumları ile ilgili olarak pek çok kişi çokkültürlü yaklaşımın, her toplum için uygun olmayacağını ileri sürmektedir. Özellikle de yerleşik geleneği olan ülkelerde bu düşüncenin çok yaygın olduğu görülmektedir. Bu gibi ülkelerde bu konu göçmen öğrencilerin kaynaştırılması ve asimile edilmesi şeklinde ele alınmaktadır. Bu düşüncedeki ülkelerde, göçmen öğrencilerin sosyal ve kültürel uyumlarının sağlanabilmesi için, ancak vatandaşlık verilerek siyasal entegrasyonlarının sağlanabileceğidir. Böyle yapılmazsa göçmen öğrencilere yönelik olarak hazırlanacak özel kültürel ve sosyal politikaların ayrılıkları kalıcı hale getireceği düşünülmektedir (Castels & Miller, 2008: 410). Bu nedenle farklılıklara sahip birey,

topluluk veya kültürlerin sorunsuzca bir arada yaşayabilmelerinin sağlanması tüm ulus ve hükümetlerin dikkate alması gereken bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. Çünkü göç hareketleri sürdükçe çeşitlilik olgusu etkisini arttırarak varlığını sürdürecektir. Bu yüzden insanların, toplumların ve hükümetlerin söz konusu bu çeşitliliği kabullenerek, sonuçlarıyla alakalı uygulanabilir, insani ve tutarlı politikalar geliştirmeleri gerekmektedir (Göktuna-Yaylacı, 2017: 345-362).

Uyum veya entegrasyon, göç süreçlerindeki tartışmalı olan alanlardan biridir. Bu konu hem göç sürecinin açıklanmasında hem de göçmen öğrencilerle yerleşik öğrencilerin ortak yaşamlarını ilgilendiren hayati önemdeki bir konudur. Çünkü göç hareketleri sonucunda, hem farklı hem de genellikle birbirlerine zıt kültüre sahip bireylerin aynı kamusal alanlarda ve birlikte yaşama zorunlulukları ortaya çıkmıştır (Benhabib, 2014: 191). *Entegrasyon* kelimesi dilimizde çoğunlukla “uyum” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Oysa ki entegrasyon kelimesi bütünleşmeyi ifade eder. Özellikle göç alan toplumlarda genellikle siyasi manada ve değişik siyasi amaçlarla veya büyük ölçüde *asimilasyon* çerçevesinde ele alınmaktadır. Hem insanlar hem de toplumlar bünyesinde çeşitliliği sürekli barındırmakta ve ötekiler ile beraber yaşamak zorunda kalmaktadır. Fakat günümüz toplumlarında yaşanmakta olan bazı dönüşümler, aradaki farklılıkları da belirgin hale getirip çeşitlendirirken farklılıkların da birbirleri ile karşılaşmaları giderek hızlanmaktadır. Bu yüzden toplumlar barındırdıkları bu çeşitliliği hem bir arada ve uyum içerisinde tutabilmek hem de hızlanan bu göç hareketlerine cevap verebilmek mecburiyetleriyle karşı karşıya bulunmaktadır (Göktuna-Yaylacı, 2017: 347). Entegrasyon göçmen öğrencilerin hem sosyal üyelik kazandıkları hem de yaşadıkları ülkenin de temel kurumlarına katılabilme becerilerini geliştiren bir süreçtir. Ayrıca, göçmen öğrencilerin yeni yerleştikleri ülkedeki değişimi de ifade etmektedir (Bartram, Poros & Monforte, 2019: 181). *Adaptasyon*, *uyum* veya *entegrasyon* sürecinde göçmen öğrencilerin çoğunlukla kendi kültüründen sıyrılarak yerleştikleri yeni yerin kültüründe kaybolmaları beklenmektedir. Bu süreç iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk olarak göçmen öğrencilerin sisteme entegrasyondur. Sisteme entegrasyon yaşamaya başladıkları ülkedeki yasal mevzuata uygun yaşamayı kapsamaktadır. Yani göçmen öğrenciler yasalara uygun hareket edebiliyorlarsa sistem entegrasyonu sağlanmış olmaktadır. İkinci olarak ise sosyal entegrasyondur. Sosyal uyum veya sosyal entegrasyonda göçmen öğrencilerin yaşamaya başladıkları yeni yerin dilini ve kültürünü öğrenirler. Böylece toplumla sosyal açıdan etkileşimde bulunarak sosyal hayata uyumlarını sağlamış olurlar. Bu süreç yaşadıkları toplumda göçmen öğrencilere sosyal üyelik olarak geri dönecektir. Kısaca göçmenlerle ilgili uygulanan uyum politikaları ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Asimilasyon, entegrasyon ve çok kültürcülük gibi farklı uygulamalarıyla karşılaştığımız bu kavramlar ülkemizde ise uyum politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün uyum süreçlerinde beklenen ve önemli olan toplumsallaşma araçlarının (aile, akran, eğitim kurumları, medya v.b.) uyum süreçlerinin kolay geçirilmesi için katkı sağlaması ve birbirleri ile çelişmemesidir.

Göçmen

Göçmen; ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmek, kendilerinin ve ailelerinin gelecek beklentilerini karşılayabilmek için başka bir devlete veya bölgeye giden kişi ve aile bireylerine denir (IOM, 2009: 22). Araştırma kapsamında kullanılan “göçmen” kavramı şemsiye kavram olarak ele alınmıştır. Göçmen kavramı “mülteci”, “sığınmacı”,

“muhacir”, “ecnebi”, “yabancı uyruklu”, “düzenli göçmen”, “düzensiz göçmen”, “göçebe”, “göç eden”, “geçici işçi” ve “yurtsuz kişi” anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca göçmenleri yabancı uyruklu veya ecnebi olarak tanımlamak, bu kişilerin göç ettikleri yeni toplumun bir üyesi olarak görülmediklerini de göstermektedir (Bartram, *vd.*, 2019: 31). Çalışma kapsamında ifade edilen göçmen öğrenciler ise göçmenlerin okul çağındaki çocuklarını ifade etmektedir.

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNDE GÜNCEL KONULARIN YERİ VE ÖNEMİ

Sosyal bilgiler eğitimi, okul ve derslerin günlük yaşamdan ayırmamak için güncel konuların derslere taşınarak eğitim ve öğretimin kolaylaştırılması için yararlı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Güncel konuları en fazla muhatabı olan derslerden biri de sosyal bilgiler dersi. Öğrencilerin güncel konulardan haberdar olmaları, sosyal bilgiler eğitiminin hedefleri doğrultusunda bilinçli vatandaşlar olarak yetiştirilmelerinde büyük bir öneme sahiptir. Güncel konular, sosyal bilgiler eğitimi çerçevesinde yeni bilgilerin kazanılmasına ve bu bilgilerin ortaya çıkabilecek yeni durumlara karşı da uygulama becerisi kazandırmaya katkı sağlayacaktır (Paykoç, 1987: 45-46). Güncel konular insanı ve insanın ait olduğu toplumu ilgilendiren, onların karar verme ve düşünce sistemini etkileyebilen bilgilerdir. Güncel olaylar toplum gündeminde var olan konulardır. Dünyanın herhangi bir ülkesini veya toplumunu ilgilendiren ya da düzenleriyle alakalı olabilmektedir. Güncel konuların hedefi sosyal bilgiler eğitiminin amaçları doğrultusunda “etkin vatandaşlar” yetiştirme hedefiyle örtüşmektedir. Güncel konuların kullanıldıkları öğretim uygulamaları, öğrencilerin dünyada ve ülkelerindeki fiziksel, toplumsal değişim ve gelişmelerin takip etmelerini, bilgi sahibi olmalarını ve bunun yanı sıra farkındalık ve duyarlılık kazandırmayı hedeflemektedir. “Öğrenciler, yazılı ve görsel basın tarafından güncel konuların ve haberlerin etkisi altındadır. Öğrencilerin zihinlerinin güncel meselelerle meşgul olduğu zamanlarda ve dönem başında planlanmış dersin pek verimli olmadığı durumlarda, öğretmen güncellik ilkesinden hareket etmeli, fırsatları değerlendirmelidir. Öğrenci, sosyal bilgiler dersi sayesinde, insanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir” (MEB, 2005: 7-9). Bu sebeple sosyal bilgiler eğitiminde dergi, gazete, televizyon, internet gibi yazılı ve görsel basın yayın organlarında yer alan göç haberlerinden kaynak olarak faydalanılması, göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının sağlanmasında birçok fayda sağlayacaktır.

Sosyal Bilgiler Programında Güncel Olaylar

“Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır. Bu nitelik dokusuna sahip bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları salt bilgi aktaran bir yapıdan ziyade bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda hazırlanmıştır (MEB, 2018: 3).”

Öğretim programlarının tanımında kullanılan “günün değişen ihtiyaçları” ifadesi, göçün bir sonucu olarak ortaya çıkan göçmen öğrencilerin eğitilmesi problemini kapsayan bir ifade olarak değerlendirilebilir. Ayrıca “iletişim becerisine” sahip bireyler ifadesi göçmen öğrencilerin toplumsal uyumlarını kolaylaştıracak, yetişmelerine hizmet edecek ve bireysel farklılıkları dikkate alan, beceri kazandırmayı hedefleyen bir yapıda hazırlandığını göstermektedir.

“Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Ayrıca güncellik içinde öğrenme öğretme süreçleriyle kazandırmaya çalıştığımız bilgi, beceri ve davranışlar ise bizi biz yapan değerlerimizin ve yetkinliklerin günün şartları içinde görünürlük kazanma araç ve platformlarıdır; günün şartları içinde değişiklik gösterebilir yapısıyla arızidir ve bu sebeple de sürekli gözden geçirmelerle güncellenir, yenilenir (MEB, 2018: 4).”

Öğretim programlarının perspektifinden söz edilirken eğitim sistemimizin amacının “değerlerimize sahip bireyler” yetiştirme hedefinin ülkemize yeni gelen göçmen öğrencilerin topluma entegre olurken değerlerimizi bilmelerinin onlara kolaylık sağlayacağı görülmektedir. Ayrıca “güncellik içerisinde” ifadesiyle öğretmenlere kazandırıcakları bilgi, beceri ve tutumları güncel bir konu olan göç perspektifinde ele alabilmelerine imkânı verdiği de görülmektedir. “*Eğitim sistemimiz yetkinliklerde bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Bu yetkinliklerden; anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim ile sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler* (MEB, 2018: 4); bu yetkinlikler göçmen öğrenciler açısından ele alındığında özellikle “anadilde iletişim” yeni yerleştikleri ülkenin dilini öğrenmelerinin sosyal uyum için çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca “yabancı dillerde iletişim” ise göçmen öğrencilerle aynı sınıfa paylaşan yerli öğrenciler açısından önemli bir konudur. Bu hem bireysel hem de toplumsal olarak göç nedeniyle farklılaşan toplumsal hayat ile çalışma hayatına katılımlarında faydalı olacaktır. “Sosyal ve vatandaşlıkla” ile ilgili yetkinlikte ise göçmen öğrencilerin, toplumsal hayata dair bilgi ve becerilere ulaşarak toplumsal hayata tam olarak katılabilmelerini sağlayacaktır.

“Sosyal bilgiler dersi öğretim programı’nın özel amaçları ise öğrencilerin;

a) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,

b) Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,

c) Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2018: 8)” şeklinde ifade edilmektedir. “Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan etkin vatandaşlık öğrenme alanı ile sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanmaktadır. Toplum yaşamında doğacak sorunların en önemli güvencesi olarak örgütlü bir devlet gücünün varlığını kavrarlar. Toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey

haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Toplumsal hizmetlere ve değişik resmî etkinliklere katılma yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için hangi demokratik yolların olduğunu kavrarlar (MEB, 2018: 12).”

Etkin vatandaşlık öğrenme alanı ile göçmen öğrencilere vatandaşlık ile ilgili hak, sorumluluk ve ödevleri öğretilir. Bu öğrenme alanının göçmen öğrenciler açısından önemli bir yeri vardır. Çünkü göçmen öğrencilerin vatandaşlık bilgilerini öğrenmeleri buldukları ülkeye uyum anlamına gelmektedir. Bu da göçmen öğrencilerin toplumun bir üyesi haline geldiklerini ve yerleştikleri ülkenin tüm sosyal ve siyasal aktivitelerine katılma becerisi geliştirdikleri bir süreçtir. Bu süreç göçmen öğrencilerin yeni hayatlarındaki değişimi ve gelişimi de ifade etmektedir. Diğer bir öğrenme alanı olan *“Küresel Bağlantılar ise gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır* (MEB, 2018: 12).” Küresel bağlantılar öğrenme alanıyla güncel bir konu olan göçmen öğrencilerin uyum sorunlarına çözüm bulunabilmesi için öğretmenlere ve yerli öğrencilerle çözüm bulabilecekleri bir alan sunmaktadır.

SONUÇ

Sosyal bilgiler dersi güncel bir konu olan göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarını sağlamada sosyal bilgiler öğretim programının tanımı, hedefi ve perspektifinden faydalandığında öğretim sürecinin ve öğrenme ortamının daha ilgi çekici, vatandaşlık bilgileri ile becerilerinin gelişeceği düşünülmektedir. Yapılan araştırma sonuçları araştırma sonucunu desteklemektedir. Buna göre Deveci (2007) ile Kaltsounis (1987) yaptıkları çalışmalarda güncel konuların sosyal bilgiler öğretiminde etkili kullanımın, öğrencilerin sorunların çözümünde oldukça önemli bir başlangıç noktası olduğunu söylemişlerdir. Smith (1963) ise yaptığı çalışmada güncel konuların sosyal bilgiler desinde kullanılmasıyla toplumsal sorunlarla karşılaşan öğrencilerin toplumla kaynaşmaları sağlanır sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Akdağ, Oğuz, Tatar ve Subaşı (2014) ile Demirkaya Gedik ve Altun (2014) yaptıkları çalışmalarında güncel olayların yer verildiği öğretim uygulamaları ile öğrencilere ülkelerinde veya tüm dünyada yaşanan toplumsal değişimleri ve gelişmeleri takip etmeleri, bu konularla ilgili bilgi ve becerilerinin gelişmesinin yanı sıra bu konularla ilgili farkındalık da kazandırmaktadır sonucuna ulaşmışlardır. Arın ve Deveci (2008), Binbaşıoğlu (2004), Galczynski, Tsagkaraki ve Ghosh (2011), Hackett (2007), Hopkins (2016) Kaltsounis (1987), Pescatore (2007) Seefeldt (1989) ve Smith (1963) yaptıkları çalışmalarında güncel konuların sosyal bilgiler dersinde kullanımıyla öğrencinin toplumsal kişiliği oluşur ve gelişimi de desteklenir sonucuna ulaşmışlardır. *“İnsanların kendi kendilerini, toplumu ve dünyayı tanımalarında sosyal bilgiler dersi etkili bir derstir. Bu dersin amacı programda; “Bireyin hayatını sürdürdüğü yeri ve toplumunu tanıyan, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlı yaklaşımlar sergileyen ve haberdar olan, bireysel ve toplumsal problemlerin çözümünü kavuşturulması için öneriler getiren iyi, etkin vatandaşlar yetiştirmektir”* (MEB, 2018: 5) şeklinde belirtilmiştir. Etkin vatandaşlık öğrenme alanı aracılığıyla göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının kolaylaşacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda insanın içinde yaşadığı toplumla olan bağı, sosyal bilgiler dersinden, edindiği bilginin, kazandığı becerinin, öğrendiği değer ve tutumların daha önceki durumunu, günümüze gelene kadar uğradığı değişimlerini bilmesi ve ileride nasıl olabileceklerini

tahmin etmesi önemlidir. Böylece öğrenciler bu ders vasıtasıyla geçmişin günümüze olan yansımalarını öğrenmiş olurlar. Bulduğumuz zamanı anlamak geçmişin daha iyi anlaşılabilmesi ve gelecek ile ilgili tahminlerde bulunabilmesi için en iyi yoldur. Bulduğumuz zaman ve bulduğumuz zamanda yaşananlar, sosyal bilgiler dersi ile eğitim ortamına aktarılabilir (Kan ve Demirhan, 2019: 87-118). En son yayımlanan sosyal bilgiler öğretim programında öğretmenlerin güncel konulardan faydalanarak sosyal bilgiler dersinin hedeflerine ulaşmaları tavsiye edilmiştir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında; “*Kazanımlarla ilgili güncel ve tartışmalı konular, farklı tartışma teknikleri kullanılarak problem çözme, eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileriyle ilişkilendirilerek sınıfa taşınabilir* (MEB, 2018: 10)” şeklinde ifade edilmiştir. Tartışmalı olan konuların ve güncel olayların sosyal bilgiler öğretim programına eklenmesi, iyi bir vatandaşlık eğitiminin temeli olarak kabul edilmektedir (Hahn, 2002; Hess, 2009, 2010; Hess ve Avery, 2008; McCafferty-Wright ve Knowles, 2016; McLaughlin, 2003). Bu sebeple de sosyal bilgiler dersinin öğretiminde, öğrencilere vatandaşlık ile ilgili temel bilgiler öğretilirken öğrencilere güncel konuların takip edilmesi ve tartışılması için fırsatlar sunar (Engle, 1960; Hess, 2009; Parker, 2001). Güncel konuların öğretimdeki yeri ve önemi ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların araştırma sonucunu desteklediği görülmektedir.

Sonuç olarak; günlük konulara sosyal bilgiler öğretiminde yer vermek, öğretimin kalıcı olmasını sağlayarak, öğrenmenin doğal ve içeriğin zenginleşmesine katkıda bulunur. Günlük konular aynı zamanda vatandaşlık eğitimi olarak da kabul edilmektedir. Göçmen öğrencilerin vatandaşlık eğitimi almaları, çevrelerine daha iyi uyum sağlamalarına yardımcı olacaktır. Güncel konular, sosyal bilgilerin şimdikiyi oluşturan ve maziyle bağ kurulmasında vasıta görevi yapan sosyal olaylar olarak ifade edilebilir. Sosyal bilgilerin ders içeriğini güncel konularla ilişkilendirmek sosyal hayata yönelik göçmen öğrencilerin toplumsal kavram ve olayları daha iyi görüp, yorumlamalarını, farklı düşüncelerin kabullenebilmelerini sağlar. Böylece sosyal bilgiler dersinde öğrendikleri ile gerçek hayat arasında bağ kurmalarına yardımcı olacaktır. Bu da sosyal uyumlarını gerçekleştirmelerine büyük katkı sağlayacaktır.

Öneriler

Uygulamaya yönelik öneriler

1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında göç ve göçmenler ile ilgili bir öğrenme alanı oluşturulabilir.
2. Sosyal bilgiler dersinde öğretmenler öğrencileri sosyal problemlere karşı duyarlılıklarını arttırmak göç gibi güncel konulardan yararlanabilirler.
3. Bakanlık ve il müdürlükleri öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde güncel konu olan göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarına katkı sağlayabilmek için kullanıp yararlanabilecekleri ek etkinlik planları oluşturabilir.

Yapılacak araştırmalara yönelik öneriler

1. Diğer derslerde güncel konulardan yararlanmanın önemi araştırılabilir.

2. Göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarında karşılaşılabilecekleri problemlere ilişkin araştırmalar yapılabilir.
3. Göçmen öğrencilerin sosyal uyumlarının sağlanmasında toplumun diğer bireylerinde toplumsal problemlere karşı duyarlılık için disiplinlerarası araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Y. (2016). Göçmenlerin kültürel entegrasyonu. A. Esen, & A. Duman içinde, Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyeliler: (s. 173-196). İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizm. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Adıgüzel, Y. (2019). Göç sosyolojisi (3. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Akdağ, H., Oğuz, R., Tatar, O. ve Subaşı, Y. (2014). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının güncel olaylar bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2, 49-65.

Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). An assesment on process of adaptation: Migration and social acceptance. Göç Araştırmaları Dergisi, 1(2), 58-83.

Akkan, M. ve Akhan, N. E. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının güncel olayları argümantasyon tekniği ile değerlendirmeleri. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8(2), 118-139.

Aksoy, Z. (2012) Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(20), 292-303.

Akşit, B. T. (1997). Göç araştırmalarında hızlı değerlendirme metodolojisi. A. İçduygu, İ. Sirkeci, & İ. Aydınğün (Dü.), Türkiye’de İç Göç içinde (s. 67-77). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Arın, D. ve Deveci, H. (2008). Sosyal Bilgiler dersinde güncel olayların kullanımının öğrenci başarısına ve hatırd tutma düzeyine etkisi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(26), 170-185.

Baker, C. (2011). Foundations of Bilingual Education and Bilingualism, Clevedon, UK: Multilingual Matters.

Bartram, D., Poros, M., & Monforte, P. (2019). Göç meselesinde temel kavramlar (2. baskı). (I. Ağabeyoğlu Tuncay, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.

Benhabib, S. (2014). Ötekilerin hakları yabancılar, yerliler, vatandaşlar (3.baskı). (B. Akkıyal, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları (Çalışmanın orijinali 2004’te yayımlanmıştır.).

Binbaşıoğlu, C. (2004). Eđitimde günlük olaylar ve oğretimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, (315), 14-16.

Castels, S., & Miller, M. J. (2008). Gçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri (1. baskı). (B. U. Bal, & İ. Akbulut, Çev.) İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.

Çağlayan, S. (2015). Suriye savaşı ve suriyeli göçmenler: Teori ve kavramsal anlama çabası. *Sosyoloji Divanı Dergisi* Yıl: 3 Sayı: 6 Temmuz-Aralık 2015, 193-209.

Çandar, C. (2006). Dünyada göç olgusu. *Uluslararası Gç Sempozyumu* (s. 29-32). İstanbul: Zeytinburnu Belediye Başkanlığı.

Demirkaya Gedik, H. ve Altun, A. (2014). Sosyal bilgilerde güncel olaylar ve medya okuryazarlığı. B. Tay ve A. Öcal (Ed.). *zel oğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler oğretimi içinde* (s.511-553). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirtaş-Zorbaz, S. (2016). İlkokul birinci sınıf oğrencilerinin okula uyumu: bir model testi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Deveci, H. (2007). Sosyal bilgiler dersinde güncel olayların oğretimine ilişkin oğretmen görüşleri, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(1), 417- 449.

Duverger, M. (2002). *Sosyal bilimlere giriş* (6. b.). (. Oskay, Çev.) İstanbul: Bilgi Yayımevi.

Engle, S.H. (1960). Decision making: The heart of social studies instruction. *Social Education*, 24, 301–306.

Ereş, F. (2015). Türkiye’de göçmen eğitimi sorunsalı ve göçmen eğitiminde farklılığın yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 17-30.

Eryılmaz, . ve Çengelci Köse, T. (2017). Sosyal bilgiler dersinde güncel olay kullanımının oğrencilerin sosyal problemlere duyarlılıklarına etkisi. *Electronic Journal of Social Sciences*, 16(62), 985-1000.

Galczynski, M., Tsagkaraki, V. and Ghosh, R. (2011). Unpacking multiculturalism in the classroom: Using current events to explore the politics of difference. *Canadian Ethnic Studies*, 43(3), 145-164.

Göktuna-Yaylacı, F. (2017). Süper-eşitlilik çağında okkltrclk. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (1), 345-364.

Gngr, N. (2006). Gç olgusu ve arabesk. *Uluslararası Gç Sempozyumu* (s. 229-236). İstanbul: Zeytinburnu Belediye Başkanlığı.

Hackett, M. (2007). Teaching about Iraq; It’s more than current events. *NSSSA Leader*. 5, 5-6.

Hahn, C.L. (2002). Implications of September 11 for political socialization research. *Theory and Research in Social Education*, 30(1), 158–162.

Hess, D. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. New York: Routledge.

Hess, D. (2010). Teaching student teachers to examine how their political views inform their teaching. E. Heilman (Ed.). *Social studies and diversity teacher education: What we do and why we do it içinde* (s. 226-229). New York, NY: Routledge.

Hess, D. and Avery, P. (2008). Discussion of controversial issues as a form and goal of democratic education. J. Arthur, I. Davies ve C. Hahn (Ed.). *International handbook on education for citizenship and democracy içinde* (s. 506-518). London, England: Sage.

Hopkins, G. (2016). Why teach current events? Erişim adresi: http://www.educationworld.com/a_curr/curr084.shtml. (10.03.2021 tarihinde erişilmiştir).

International Organization for Migration (IOM). (2009). *Göç terimleri sözlüğü*, (Ed: Bülent Çiçekli). İstanbul: IOM Yayınları.

Kaltsounis, T. (1987). *Teaching social studies in the elementary school: The basics for citizenship* (2nd ed.) New Jersey: Prentice Hall.

Kan, Ç. ve Demirhan, N. (2019). Güncel olaylarla sosyal bilgiler eğitimi. M.B. Minaz ve M. Sert Ağır (Ed.). *Eğitim bilimleri alanında araştırma makaleleri içinde* (s. 87-118). Ankara: Gece Yayınevi.

MEB. (2005), *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, (4- 5.sınıflar), Ankara: MEB Yayınevi.

MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayıncılık.

Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma nitel araştırmalarda doküman kullanılması (3. b.). (S. Turan, Çev.) İstanbul: Nobel.

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay.

Parker, W.C. and Hess, D. (2001). Teaching with and for discussion. *Teaching and Teacher Education*, 17, 273–289.

Paykoç, F. (1987), “Güncel Olaylarla Belirli Gün ve Haftaların Öğretimi”, Editör: B. Özer, *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (45–56.), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Pescatore, C. (2007). *Current events as empowering literacy: For English and*

social studies teachers. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 51(4), 326-339.

Safran, M. (2014). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. Tay, B. & Öcal, A. (Ed.). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi içinde* (s. 1-18). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Seefeldt, C. (1989). *Social studies for the preschool-primary child* (Eighth edition). Ohio: Merrill Publishing Company.

Smith, D.O. (1963). *Current events in the intermediate grades of a modern elementary school* (Unpublished master's thesis). Newark State College, New Jersey.

Sömen, T. (2020). Sosyal bilgiler öğretiminde güncel olaylar, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 41, 431-447.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Etik Kurul Belgesi

Bu çalışma herhangi bir canlı üzerinde gerçekleştirilmediği için etik kurul onayı almayı gerektirmemektedir.